

Farkas és bárány, és több mint a vége

*A bárányi ártatlanság szép,
a birkiürelem rossz.*

*Theodor Fontane levele lányának,
Metének,
1884 április 8-án*

Folytatva a dialógust

A farkas és a bárány a patakhoz mentek, hogy igyanak belőle. Ami nem vezethetett jóra, mint Ezópusz óta tudjuk.

A bárány közéleti személyiségek szép szólamaira gondolt, miszerint az életbenmaradáshoz dialógusba kell bocsátkoznunk, s ki is kell tartanunk mellette. Majd hallótávolságra megközelítette a farkast. Hogy hadd legyen annak könnyebb.

A farkas nem óhajtotta figyelmen kívül hagyni a bárányi megközelítést. Így aztán dialógusba kezdett. A bárány elé tárta, hogy az felzavarja az ő ivóvizét. A bárány örömmel üdvözölte a farkas dialóguskészségét. S megfélekedezett az ellenvetésről, hogy amaz áll feljebb a parton.

Valamivel később a bárány rájött, hogy a farkasok nem azért bocsátkoznak dialógusokba, mert nem éppen az evésre gondolnak.

Komplementer világnézetek

A farkas szomját oltandó olyan helyeket keresett magának a folyóparton, ahol a fű különösen dúsan és sűrűn zöldellt. Mert úgy vélekedett, hogy a víz frissessége és zamata az ehelyütt növő fű minőségéről ismerszik meg, mégha a fű különben nem is érdekelte.

A báránynak hosszabb időre volt szüksége a felismeréshez, hogy a jó legelőhelyek rendszerint épp ott találhatók, ahol a farkas szomját szokta oltani. Miután a bárány ezt az összefüggést felfedezte, nem kételkedett tovább, hogy a farkas erő kisugárzása teszi a fűvet tartalmassá és ízletessé. Ezért a bárány e helyeket kiemelkedő fontosságúnak találta táplálkozásában.

Az ezópuszi fabula sajnálatos fogyatékosága, hogy a véletlenre bízta a farkas és a bárány találkozását a pataknál, holott világnézetük hozta őket ilyen közel egymáshoz.

Etikai bizottságoknak

Egy másik alkalommal a farkas és a bárány a patakparton álltak, hogy igyanak.

A bárány még múltkorából tudta, mi vár rá. Így szólt: *Miért épp fiatal birkákat szemeltek ki magatoknak, ti farkasok? Miért nem farkaskölykeiteket faljátok fel?*

A farkas megremegett. A dühtől.

Nem vagyunk kannibálok, mondta.

Közeli és távoli világnézet

Két bogár mászta meg egy fűszál hegyét, hogy kitekintve több betekintést nyerjen helyzetébe.

A fűszál tetejéről megpillantották a távolban a farkast, a közelben pedig a bárányt.

Tartok tőle, szólt a fiatalabb bogár, *hogy az a gyalázatos szörnyeteg idejön és mindent elpusztít. Mi lesz akkor velünk?*

Inkább a bárányra kellene gondolnod, válaszolta az idősebb bogár. *Itt legel már a közelben. Ártalmatlannak és jóindulatúnak látszik. De egész nap táplálkozik, hogy birka váljék belőle. Csak-*

nem elkerülhetetlen, hogy a mi fűszálunkat is eléri, és nem veszi majd tekintetbe, hogy rajta ülünk, s hogy tápértékünk sincs a bárányok számára.

Erre nem gondoltam, ismerte el a fiatalabb bogár. Mi értelme hát az életnek s a világnak, ha ennyire mellékesen és haszontalanul falnak majd fel bennünket?

Ne foglalkozz a világ bajával, zárta le a disputát az idősebb bogár és megindult lefelé a fűszálon. Haszontalan dolog az élet értelmét keresni, mondotta állítólag azok egyike, akik a birkák őrzőit őrzik. Ami minket illet, az élet s a világ értelme a farkasban rejtőzik: ha a bárány már eleget legelt — s talán véletlen bennünket is felfalt —, ő majd a bárányt falja fel.

A műveltség következményei

A farkas és a bárány egyszerre érkeztek a patakhoz inni. A bárány feljebb helyezkedett el a parton.

Felzavarod az ivóvizem, szólt a farkas.

A bárány hallgatott.

Miért nem monddod, amit Ezópusz erre az esetre a bárányok szájába adott?

Ismerem a történetet, válaszolta a bárány. Nem állok már szóba farkasokkal, mielőtt felfalnak.

A farkas szublimálja éhét

Ezópusz állatai tudtak beszélni. A középkor, az iskolaelvűség első korszaka már nem érte be annyival, hogy ezt tényként elfogadja. Azt is el kellett mesélni, hogy hogyan tanultak meg az állatok beszélni.

A farkas például egy klerikustól, aki a betűkkel kezdi és a szótagokkal majd a szavakkal kívánja folytatni. A farkas az ábécét könnyedén elsajátítja; amikor azonban szótagokat, s szavakat kell alkotni, mindig csak a 'bárány' sikeredik neki.

Ez a Romulusnak tulajdonított gyűjteményből származó fabula két szempontból kommentálható: szociológiailag és pszichológiailag.

Mindaz, amit a farkas lát és amit a farkas mond, érdekeinek van alárendelve. Számára minden báránnyá válik.

Éhségét, az állandóan kínzó vágyat a farkas szublimálja. Nincs szüksége arra, hogy felfalja a bárányt, ha beszélhet róla; és ha nem falhatja fel, akkor legalább beszélnie kell róla. Megelégszik azzal, hogy egy olyan világba van bejárása, mely úgy tűnik csupa báránnyal van tele. Ez a farkaskultúra kezdete.

A bárány a farkas szublimált monomániájában csak szimbolikusan van jelen. Szimbolikusan pillanatonként farkasszájra véve. Ezért marad életben. Most először a farkas és bárány hosszú története során.

Meddig bírja a farkas kultúrfarkasként? Nem tudjuk, hiszen ezt a kérdést a fabula nem vetette fel. Csak annyit tudunk, hogy Freud igen szkeptikus volt a szublimálás tartósságát illetően. Németországban még látta összeomlani. S ezt meglepettség nélkül konstataulta utolsó megnyilatkozásai egyikében, amelyre Arthur Koestler készítette.

A farkasból szerzetes lesz

Ezópusz farkasa az öngazolás csillapíthatatlan vágyától hajtva szerzetesnek állt. Ez onnan tudható, hogy Odo von Cheringtonnál olvashatjuk.

Ehhez a farkasnak a tonzúrán és a csuhán kívül még az olvasásban való jártasságra volt szüksége. Amint tanulásba fogott, egy sajátos, a kézikönyvekben 'paralexíának' nevezett rendellenesség jelei kezdtek mutatkozni rajta: Bármely szöveg került is a szeme elé, mindenütt csak *agnus*, azaz 'bárány' és *aries* azaz 'kos' volt olvasható. A miséből csak az *Agnus Dei*-t hallotta. S ha a keresztre pillantott, csak a bárány jutott eszébe.

Azzal, hogy valaki szerzetessé lesz, szól az Odo von Cherington tolmácsolta történet tanulsága, még nem szabadul meg zsíros falatok és teli tálak iránt táplált régi vonzalmaitól.

Az efféle tanulság elhamarkodott ítéletet mond a farkasról. Hogy ilyen romlottságra hajló szerzetes lett belőle, csupán annak köszönhető, hogy képtelen megérteni a példázatokat. Így nem marad más választása, mint hogy a vallásos nyelvezet képi túlkapásait szószerint vegye.

Hogyan is tehetne másképp? A művelt metaforikus észjárás a farkasok számára a véget jelentené. Hányan akadtak, akik képesek lévén a bárányban a jámborság és a béketűrés metaforáját észrevenni, nem élvezték többé a báránysült ízt, s akár a bárányok, zöldneművel kényszerültek beérni.

A bárány dacol

A farkas a pataknál állt és jóízűen ivott a tiszta vízből. Arra tévedt a bárány és látván, hogy a farkas megszimatolta, és hogy nincs már menekvés, *feljebb* helyezkedett el a parton, s nem pedig úgy, mint Ezópusz tudni vélte, majd élvezettel inni kezdett az érintetlen vízből.

Miért álljon Ezópusz nyomán *lejebb* a parton, ha már úgylis elveszett, s hagyja, hogy a farkas felzavarja utolsó kortyait?

Ez alkalommal nem volt miről szót váltani. Némán ittak mind a ketten. Aztán a farkas felfalta a bárányt.

Ezópusz csalódott lett volna: nincs fabula.

Pozícióváltás

Lessing nem maradt adósa a fabula hagyományának. Csakhogy elmélete esetenként olyan eszközök alkalmazására készítette, amelyek nem a klasszikus mintát szolgálták, sokkal inkább annak pusztá eltorzítását.

A farkast és a bárányt, e békíthetetlen társakat, a szomjúság ismét az ezópuszi folyóhoz viszi. Ez alkalommal azonban a két szemközti partra. A farkasnépség vízviszonyának ismeretében a bárány elkapatja magát.

A gúnyos szavak, melyeket ősellenségére zúdít, a fabulahagyomány tükrében precíz olvasatra szorulnak. *Tán csak nem zavarom fel a vizedet, Farkas Uram? Nézz csak meg jól; nem szidalmaztalak én téged úgy hat héttel ezelőtt? De legalábbis az apám lehetett az.* E szavakat a farkas nem értené meg, s ezt Lessing is látja. Ezért nyomatékosan leszögezni kényszerül, hogy a farkas megértette a gúnyolódást. Indoklása azonban minden, csak nem meggyőző: A farkas méregette a folyó szélességét, majd a fogát csikorgatta.

Szemmel látható volt, mi kapatta el a bárányt — de magyarázatul szolgálhat-e ez arra, hogy miért pont ama három célzással élt gúnyos mondataiban?

Lessing a farkas rezignált fogcsikorgatásával még nem tekinti a dolgot elintézettnek. Amaz fajtája büszkeségére terelve a szót tudatja a báránnyal, szerencséje, hogy *nekünk, farkasoknak szokásunk türelemmel viseltetni veletek, birkákkal...* S azzal már odébb is állt.

Az olvasóra marad a kérdés, mi tette képessé a bárányt e beszédre, s hogy érthette meg azt a farkas — amennyiben egyáltalán megértette, bár ezt zárószavai nem látszanak igazolni. Két lehetséges megoldás adódik. Az egyik: Farkas és bárány ősi ellenségeskedésük ellenére a műveltség ugyanazon hagyományára támaszkodnak, és ismerik Ezópusz fabuláját, mely ama apró részlet következtében, hogy mindketten ugyanakkor és ugyanazon a parton oltották szomjukat, véres véget ért.

A probléma megoldásának másik lehetősége, ha farkas és bárány klasszikus fabuláját — némi változtatással a végén — a lessingi variáns előtörténetének tekintjük. Ez esetben a bárány valamely véletlennek köszönhetően túlélte korábbi tapasztalatát, hogy miként is igyekszik a farkas igazolni éhes szándékait, s miután megőrizte emlékezetében a fenevad cinikus ürügyeit, kihasználta az újabb, oly kedvezően megváltozott körülmények közti találkozást, hogy az egyetlen bosszúval éljen, melyet az irodalom a gyengéknek kölcsönzött: az idézetével.

A fabula műfajának szabályai azonban a probléma effajta megoldásával is csorbát szenvednének: a fabulák nem alkotnak szekvenciális kapcsolatokat. Ez csupán a fabulákról írt glosszák esetében megengedett.

Magfűzió

Az Ezópusz-recepció magasabb rendű művészetéhez tartozik két fabulamag egyesítése egy kontextusban, amelynek eredményeként a két alkotórész kölcsönösen megvilágítja egymást. Lessing ennek mestere volt.

A farkasról és a bárányról szóló fabulapárhoz hozzáadja a hosszúnyakú daru történetét, aki megszabadítja a farkast a torkába

szorult báránycsonttól, s akit, miután épségben megúsza a farkaszáj csapdáját, a farkas a megígért jutalom helyett még ki is gúnyol, mondván: Mit akar még, hisz az is elég jutalom, hogy túlélte a műtétet. Lütkiai cinizmus — kevésbé finoman fogalmazva: ebadta farkasi komizság.

Nos, Lessing halálára juttatja a farkast, akit utolsó óráiban a róka ápol. A farkas az élet eme órájához illő módon a bűneiről elmélkedik. *Kétségtelenül bűnös vagyok*, mondja; *de mégis remélem, hogy nem a legnagyobbak egyike. Gonosz voltam; de sok jót is cselekedtem.* A jóra összpontosít, ki is vehetné tőle rossz néven, és eszébe jut, hogy egyszer egy nyájától elszakadt bárányt futni hagyott, sőt egy birka gúnyolódását is türelmesen végighallgatta, pedig még a juhászkutyá is volt a közelben.

A róka, aki kénytelen végighallgatni a vén bűnös magyarázkodását, pontosan emlékszik még azokra a jócselekedetekre. Kész megerősíteni őket, s körülményeiket is. *Akkortájt volt ez, amikor attól a csonttól kínlódtál keservesen, amit aztán a jószívű daru búzott ki a torkodból.*

Több szó nem esik, nincs morálpredikáció. Vagy megtették hatásukat az emlékezés szavai, vagy nem. A farkas mindenesetre megkapta, amit legkésőbb a halálos ágyon mindenkinek meg kell kapnia: a történetet. A sajátját ezópuszi epizódokból.

S mégsem lett két fabulából egy harmadik. Inkább két klaszikus moralitásból modern moralisztika. A farkas nem falja fel az erősebb jogán a bárányt, nem gúnyolja ki a gégeorvos segítőkészségét — úgy jelenik meg, mint akinek kétszeri jócselekedete a szó szoros értelmében introspekcióra szorul, hogy törvényes szempontból ugyan tökéletesnek, morális szempontból azonban átlátsonak bizonyuljon. Az utolsó óra szempontjából a kifogástalan magatartásnál többre van szükség, hogy valaki *peccator et iustus* lehessen. A báránycsont a torokban nem elegendő ahhoz, hogy a birkák megkímélése a farkas érdeme legyen.

Ettől kezdve valamennyi, a farkas által életben hagyott bárány tudni fogja, hogy megtért farkasok nincsenek, hogy valami nem stimmel velük. Csupán a rókák beszélhetnek a farkasokkal kíméletesen gonosztetteikről — s ők is csak az utolsó, gyenge pillanatokban.

Az ember közbelép

Mi lett az ezópuszi patak farkasából és bárányából? Ami ketten között történt, elmondja a fabula: A farkas felfalta a bárányt. Csakhogy fajuk története nem fejeződött be a bizonytalan ősidőkben. Mert színre lépett az ember, a nagy domesztikáló, s feltalálta a pásztorjátékot.

Schopenhauer érdeklődéssel tanulmányozta, hogy mi lett, s miért a farkasból és a bárányból, a fabula falánk és felfalt állataiból. A farkasból az ember bensőséges barátja, a kutya; a birkából ezzel szemben semmi sem, ami az ne lett volna már előtte is. Megható szerénysége nem vezetett máshoz, minthogy haszna a régi maradt. Amikorra az ember a birkát nyájakba tereli, annak ellenségét már olyannyira megszelidítette, hogy a hajdani félelem kis töredéke is elegendő ahhoz, hogy a pásztor egyetlen kutyával egy egész nyájat összetartsen és irányítson.

A pásztor, a kutya és a nyáj a pásztorélet újra és újra a városok falain és kapuin kívül megálmodott festői idilljének részesei lettek, amelybe a farkast a pásztor ellenfeleként integrálták. Schopenhauer épp arra próbál kilyukadni, hogy az ember és a farkasszármezék közötti barátság az utóbbi egykori vadságán és veszélyességén nyugszik. A megszelidített vadállatból lett *az ember hűséges, szeretetreméltó, tanulékony, emberhez hasonlatos társa; s nem az ártalmatlan fűvön élő birkából.*

Ennek, akárcsak egy fabulának, megvan a maga tanulsága: az emberi hasonlatosság. Akivel kapcsolatban az embergyűlölő meg kell állapítsa, hogy *az eredetileg vad és kemény, erős érzéki vonzalmak és szenvedélyek uralta természetek a legnagyobb erényekig vitték.*

Így válik érthetővé, miért szólította Schopenhauer városszerte ismert, keresztleletlenül csak 'Atman'-nak (azaz világléleknek) nevezett uszkárját mindazok kellő felháborodására, akik hallhatták, alkalmanként 'embernek', miközben a *homo sapiens* némely kellemetlen esetét, különösen az akadémikus filozófia képviselőit, nevek egész faunájával traktálta.

Utópiában

Az utópikus elv, amint azt első kézből olvashatjuk, akkor valósul meg, *amikor a farkas és a birka egymást szeretetben átölelik.*

Ez szép, s egyben aggodalmat keltő. Mert akkor a farkas nem nélkülözheti majd a bárányt, s a bárány elfelejt aggódni az életéért. Sőt még a farkas iránt érzett egészen érthetetlen szeretet megindoklásáról is elfeledkezik.

Egy ideig nem is nélkülöznek semmit, hiszen melegítik egymást és így az éhséget sem érezni. Aztán lassan eljutnak a gyengeség állapotába, mert valami eltompította a fogékonyságukat aziránt, amit a természet megkövetel magának.

Míg éhen nem hálnak egymással, paradicsomba illő, messiási avagy utópisztikus módon. Hogy hogyan kívánják nevezni, azt még épp kikereshetik maguknak.

Lemondani az erőszakról

Helmut Allardt, aki az erőszak alkalmazásáról való lemondási szerződés idején moszkvai német nagykövet volt, „Moszkvai Napló”-jában a következő orosz közmondást tárja olvasói elé: *A farkasok lakjanak jól, a bárányok meg maradjanak életben.* Ki tudja, vajon a szlavista Dmitrij Csizevszkij nem kommentálta-e volna ezt a mondatot is a maga módján így: *Amiről nem tudjuk, ki mondta, az orosz közmondás.*

Mindenesetre ez más kaliberű paradoxon, mint a „polgári” jótanács, hogy a tehenet hagyjuk életben, ha meg akarjuk fejni. Ha Ezópusz, akinek legalább annyiféle lehetséges származását tartották számon, ahány szigetet Homérosz szülőhelyeként, orosz lehetett volna, elképzelhető, hogy a fenti bölcsességet a bárány bizalmának felkeltése céljával fabulája farkasának szájába adja.

A folyóparti jelenet ez esetben a következőképp játszódott volna le: A bárány látta a farkast inni, odalépett hozzá és megkérdezte tőle, hogy jóllakott-e.

Amint láthatod, válaszolta a farkas. Akkor a bárány bizalommal telve a farkas mellé állt és csillapította a szomját.

Később a bárány meg nem tudta volna mondani, hogy a farkashoz képest feljebb vagy lejjebb állt a parton.

A jóllakott farkas idegenkedése a próféciától

A farkas a folyóra ment, s a bárány mellé állt; ez alkalommal a parton lejjebb.

Fel akarsz falni, mondta a bárány, és úgy állsz a vízhez, hogy felzavarjam neked, ha iszom.

Nincs szükségem ürügyre, hogy felfaljalak, válaszolta a farkas. De ma nem vágyom több bárányra. Az imént faltam fel egyik testvéredet. Nyugodtan elárulhatom, mert most már nem zavar, ha szemrehányásokat teszel.

Különben sem zavart volna. Még soha egyetlen bárány sem bizonyította be neked, hogy ártatlan volt éhségedben. Azt hiszed, hogy ami mohóságodat felkelti, tehet róla, s az életével kell feleljen érte. S hogy köteles jóvá tenni, amit felgerjesztett.

Igazad van, mondta továbbindulván a farkas. Ám csak azért, mert nem vagyok éhes. Különben tartanom kellene tőle, hogy egy közületek, bárányok közül, meggyőzne arról, hogy nem tehet az éhségemről. Milyen szörnyű lenne, ha beigazolódná a próféta szava: A farkas vendégségbe megy a bárányhoz... Tehát majd legközelebb. Éljen boldogul!

A próféta mutánsa.

A bárány a patakra ment és ott találta a farkast. Álltak egymás mellett és ittak. Egyikük sem látszott felzavarni a másik vizét.

A farkas így szólt a bárányhoz: *Csodálkozom, hogy nem kívánlak, s így a vízben sem találok semmi zavarosat.*

A bárány azt válaszolta: *Nem ismered, ami Izsaiás prófétánál írva áll? 'A farkas és a bárány együtt legelnek, az oroszlán, mint az ökör, szalmát eszik, s a kígyónak por lesz az ő kenyere. Nem ártanak és nem pusztítanak sehol szentségemnek hegyén; így szól az Úr'*

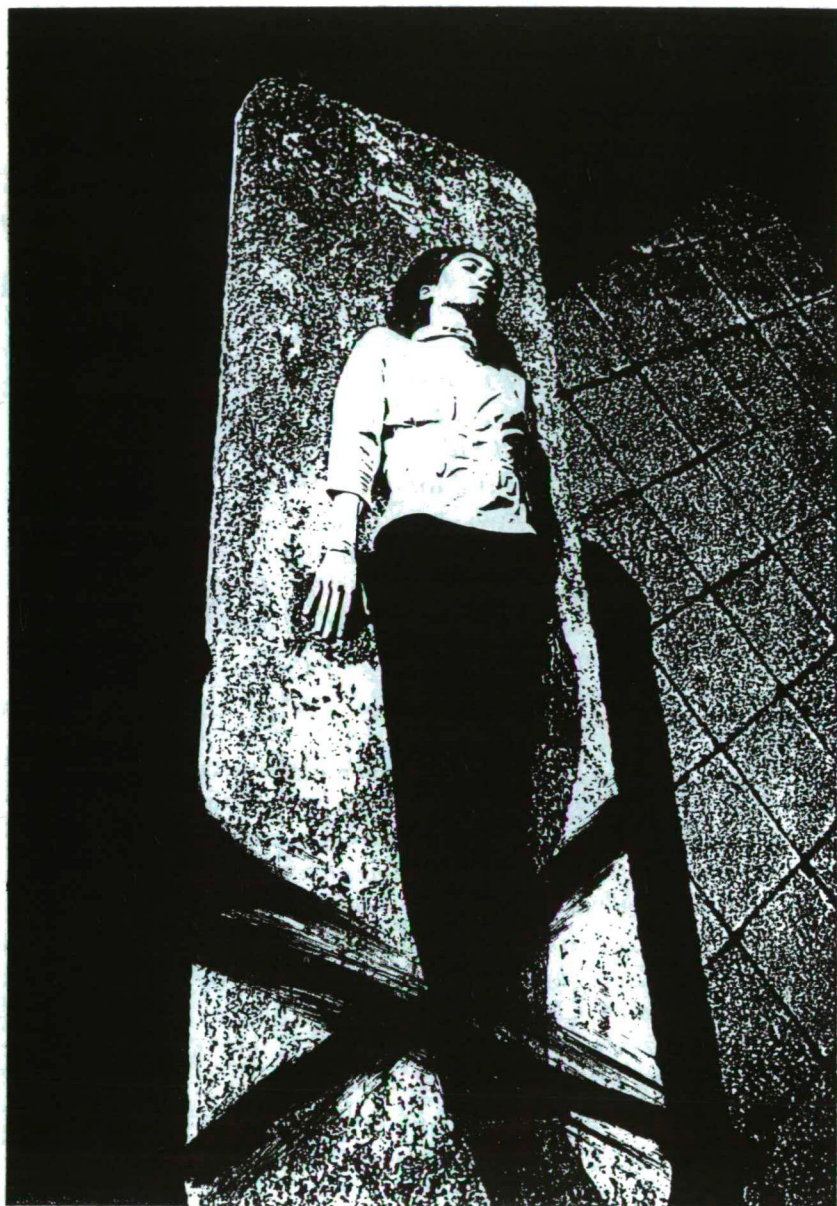
A farkas azt mondta: *Nem tudtam, hogy már itt tartunk. Különben még felfaltalak volna. Ez utólszor.*

Mire a bárány: *Ebből is látszik, milyen jó, hogy nem tudhatni, mikor érkezik a messiás.*

A farkas: *Jó, a bárányok számára.*

Bielefeld
Göttingen

Hans Blumenberg
Hárs Endre

Kozári Hilda munkája